

Nurullah Murat

<https://orcid.org/0000-0001-8275-9106>

PhD student, Department of History, Turkey, nurullahmurat66@gmail.com.

Atıf Künyesi | Citation Info

Murat, N. (2023). Osmanlı Madenciliğinde Niğde Sancağı'nın Yeri ve Önemi (18. ve 19. Yüzyıllar). *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 10 (6), 1900-1924.

Osmanlı Madenciliğinde Niğde Sancağı'nın Yeri ve Önemi (18. ve 19. Yüzyıllar)*

Öz

Osmanlı Devleti şehirlerinin işlevsel bakımdan değişik fonksiyonları bulunmaktaydı. Bunların en önemlilerinden biri de ekonomik fonksiyondur. Şehirlerin Osmanlı ekonomisine katkısı bahsinde maden işletmelerine sahip olan şehirler Osmanlı Devleti için ayrı bir önem arz etmiştir. Çünkü devletin öncelikle para basımında kullandığı metaller, sosyal hayatta kullanılan madeni eşyalar ve başta dönemin harp sanayisinin hammadde ihtiyacı madenlerden karşılanmaktaydı. Bu ekonomik özelliğe sahip Osmanlı şehirlerinden biri de Niğde sancağıdır. Burada geçmişi antik çağlara kadar uzanan madencilik faaliyetleri yapılagelmiştir. Osmanlı Devleti de Niğde'yi hâkimiyeti altına aldıktan sonra buradaki madenleri işletmeye açmış ve devletin muhtelif kurumlarının ihtiyaç duyduğu hammaddeyi burada bulunan Bereketli ve Bulgar Dağı madenlerinden karşılamıştır. Özellikle kurşun, gümüş ve altın cevherleri açısından ön plana çıkan Niğde sancağındaki Bereketli ve Bulgar Dağı madenleri Osmanlı Devleti'nin önemli ve büyük madenleri arasında zikredilmiştir. Civar vilayet ve sancaklarda bulunan irili ufaklı madenler de dönemin büyük ve önemli madenleri arasında anılan Bereketli ve Bulgar Dağı madenlerine bağlanmış hatta belli zaman aralığında Bulgar Dağı Madeni Bereketli Madeni'ne dahi ilhak edilmiştir. Bu çalışmada Osmanlı Devleti dönemi Niğde sancağında bulunan madenler hakkında bilgi verilmiş ve bu madenlerin devlete çeşitli açılardan sağladığı faydalar hakkında değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Madenciliği, Niğde Sancağı, Bereketli Madeni, Bulgar Dağı Madeni

* This article is derived from his PhD thesis in the Department of History, Institute of Social Sciences, Niğde Ömer Halisdemir University.

The Place and Importance of Niğde Sancağı in Ottoman Mining (18th and 19th Centuries)

Abstract

The cities of the Ottoman Empire had various functions in terms of function. One of the most important of these is the economic function. In the context of the contribution of cities to the Ottoman economy, cities with mining enterprises were of particular importance for the Ottoman Empire. Because the metals used by the state primarily in the minting of money, the metal objects used in social life and the raw material needs of the war industry of the period were met from mines. One of the Ottoman cities with this economic characteristic was the sanjak of Niğde. Mining activities dating back to ancient times have been carried out here. After the Ottoman Empire took Niğde under its sovereignty, it opened the mines here for exploitation and supplied the raw materials needed by various institutions of the state from the Bereketli and Bulgar Mountain mines located here. The Bereketli and Bulgar Mountain mines in Niğde, which were especially prominent in terms of lead, silver and gold ores, were mentioned among the important and large mines of the Ottoman Empire. Large and small mines in the surrounding provinces and sanjaks were connected to the Bereketli and Bulgar Mountain mines, which were mentioned among the large and important mines of the period, and even the Bulgar Mountain Mine was annexed to the Bereketli Mine at certain intervals. In this study, information about the mines in Niğde sanjak during the Ottoman Empire period is given and evaluations are made about the benefits of these mines to the state in various aspects.

Keywords: Ottoman Mining, Niğde Sanjak, Bereketli Mine, Bulgar Mountain Mine

Giriş

Zengin bir tarihi ve kadim bir geçmişi olan Niğde, madencilik konusunda da bu özelliğe sahip olmuştur. Özellikle Niğde'nin Çamardı ilçesine bağlı Celaller yöresi son yıllarda yapılan araştırmalar neticesinde; bölgenin Türkiye madencilik tarihi bakımından önemli bir yerleşim alanı olduğu ortaya konmuştur. Burası Niğde ilinin 72 km. güneydoğusunda olan Çamardı ilçesinin yaklaşık 4 km. batısında bulunmaktadır. Bölgede milattan önceki dönemlerden Bizans döneminin sonlarına kadar düşünülen bir zaman aralığında, çeşitli madencilik faaliyetlerinin yapıldığını kanıtlayan eski maden işletmeleri bulunmuştur. Burada bulunan Su Deliği antik maden galerisi, ülkemizin çeşitli bölgelerinde önceki yıllarda yapılan incelemelerde rastlanılmayan eski bir maden galerisidir. Keşfedilen bu küçük işletme galerisi içinde eski madencilerin galeri duvarındaki izlerden anlaşıldığına göre ateş yakmış oldukları tespit edilmiştir. Madencilerin bu ateş ile ısınan galerinin duvarına su döküp kaya ve maden zonunu çatlatarak cevheri bu şekilde işlettikleri düşünülmektedir. Bu bölgede yerel adı Kestel olan Sarıtuza bölgesinde de Eski Tunç Çağı ve Bizans dönemine ait seramikler bulunmuştur. Ayrıca bölgenin yamaç kısımlarında göçmüş halde maden galerileri tespit edilmiştir (Kaptan, 1988, s.

1-4). Kestel ve Sarıtuzla bölgelerinde yapılan araştırmaların devamında kalay madeninin çıkarıldığına dair galeriler de tespit edilmiştir (Yener, 1988, s. 18).

Arkeolojik çalışmalar neticesinde Orta Toroslar bölgesinde Erken Bronz Çağı'nda kalay madeninin işlendiğini gösteren bir takım deliller de tespit edilmiştir. Maden minarelinin Kestel madeninden çıkarılarak Göltepe'deki atölyelerde işlendiği ihtimali yüksek görülmüştür (Drahor, 1992, s. 40). Kestel'de yapılan cevher üretiminin toplamı ve işletmenin çalışma yılları göz önüne alınarak bölgenin, Eski Tunç Çağı'nda önemli bir kalay üretim merkezi olduğu belirtilmiştir (Özbal, 1992, s. 303). Bununla beraber Celaller bölgesindeki Sarıtuzla eski maden alanı ile Göltepe'deki yerleşim yerinde 50.000 adet çeşitli antik cevher zenginleştirme aleti bulunmuştur. Bu buluntular burada yapılan yer altı maden işletmeciliğinin en iyi kanıtları olarak bilinmektedir. Burada, yaklaşık 45 milyon yıl önce yaşamış tek hücreli deniz canlılarına ait fosil kalıntıların bulunduğu taş havan, İlk Tunç Çağı madencileri tarafından kullanılan kendine has ilginç bir örnek olma özelliğini taşımaktadır. Bu bulgu ise fosilli bir kayaçtan yapılmış olması nedeniyle Anadolu'da ele geçen şimdilik tek buluntu olma özelliğini taşımaktadır (Kaptan, 1992, s. 431-435). Hititler döneminde de Niğde bölgesinde madencilik çalışmaları yapılmıştır. Niğde'nin Ulukışla ilçesinin 9 km. kadar güneyinde bulunan Porsuk (Zeyve) Höyüğünde bu durumu destekleyen buluntular tespit edilmiştir (Kutluyer, 2020, s. 29). Ayrıca Ulukışla sınırları içerisinde yer alan Bolkar Dağı kurşun madeni de su kaynağı ve çam ormanları açısından zengindir. Nitekim ağaç varlığı, madeni cevherinden arındırma, ayırma ve diğer madenlerle birleştirerek yeni alaşımlar yapmak için gerekli bir malzemedir. Söz konusu civarda Gümüş Maden (Lülüve), Bereketli Maden (Çamardı-Celaller) ve Niğde-Gümüşler kurşun madeni yataklarının da Bolkar Dağı madenine eklendiğinde buraya Gümüş Dağları denmesinin sebebi ortaya çıkmaktadır. Bölgeye komşu olan Tabal Krallığı'nın bölgedeki gümüş yataklarını hâkimiyeti altında tuttuğu ve Assur'un bu zenginliğe sahip olabilmek adına seferler düzenlediği de bilinmektedir (Pınarcık, 2018, s. 397-398). Antik dönemde Niğde'deki başlıca maden yatakları ve türü ise şöyledir; Altın-gümüş yatakları Niğde-Bolkardağ, kalay yatakları Niğde-Çamardı-Celaller-Ulukışla-Bolkardağı-Sulucadere ve kurşun çinko yatakları ise Niğde-Çamardı-Tekneli-Yaylaocakları-Ulukışla-Bolkardağı olarak belirtilmiştir (Çatal, 2019, s. 3-10). Romalılar döneminde ise Anadolu madenciliği zirve noktasına ulaşmıştır. Nitekim Romalılar, Anadolu'daki en önemli kurşun, altın, gümüş, bakır, demir ve pandemit yataklarını işletmişler, günümüzde dahi ulaşılamayan derinliklere inmişlerdir. Madenin bulunması ve işletilmesi için muhtelif teknikler meydana getirmişlerdir (Avşaroğlu, 2005, s. 2). Buna rağmen Niğde bölgesindeki madenlerin gerek Roma Devleti gerek Bizans Devleti tarafından işletildiğine dair henüz bir bulguya rastlanılmamıştır. Söz konusu durum Osmanlı Devleti

öncesi Türk devletleri için de geçerli sayılabilir. Nitekim Selçuklu Anadolu'sunda madencilik, birçok alanda gerekli bir malzeme olmasından dolayı yaygın durumda olmasına rağmen bu konudaki bilgiler kısıtlı kalmıştır. Konuya dair var olan bilgiler ise Selçuklu kaynaklarından ziyade Anadolu dışındaki İslam ülkeleri coğrafyacılarının eserlerinde bulunmaktadır. Buradaki bilgiler Anadolu'yla ilgili daha az bilgi vermiş olmakla birlikte daha çok Anadolu dışındaki İslam coğrafyasını içerisine alan bölgeleri ihtiva etmektedir. Söz konusu İslam coğrafyacılarının eserlerinden elde edilen bilgilere göre Selçuklular döneminde Anadolu'da işletilen maden yatakları arasında Ulukışla'da geçmektedir. Buradaki gümüş ve demir maden yataklarına değinilmiş, Selçuklu Anadolu'sunda faaliyet gösteren madencilik ise daha çok Rum ahali tarafından rağbet görmüştür. Beylikler döneminde de Niğde bölgesindeki madenlerin işletildiğine dair bir bilgi bulunamamakla beraber Ulukışla, o dönemde Anadolu'da faaliyet gösteren madenler arasında zikredilmiştir (Tızlak, 1997, s. XXVII). Bu kapsamda Niğde bölgesinde bulunan özellikle Çamardı ve Ulukışla bölgelerinin antik çağlardan itibaren verimli maden yataklarına sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu bölgelerdeki muhtelif cevherler, bölgeye hâkim olan devletler tarafından bilinerek işletmeye açılmıştır. Niğde bölgesi, zengin maden yataklarının yanı sıra bölgenin coğrafi konumundan dolayı tarihte devletlerarasında elde edilmeye çalışılan bir bölge olmuştur. Bölgeden çıkarılan madenler ise devletin başta para basımı olmak üzere silah ve askeri malzeme üretimi, kamu, sivil ve dini yapıların inşası ile insanların süs eşyası için gerek duyduğu hammadde kaynağını teşkil etmiştir. Bu açıdan bu bölgedeki madenler bölgeye hâkim olan devletlerin ekonomisine sunduğu katkı nedeniyle önem arz etmiştir.

1.Osmanlı Madenciliğinde Niğde'nin Yeri ve Önemi

Osmanlı Devleti, yapılan fetihlerle beraber önce Balkanlardaki sonra Anadolu'daki madenleri işletmeye açmıştır. Anadolu coğrafyasının fethedilmesiyle beraber XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin madencilik faaliyeti alanında Niğde de bulunmuştur. Bölgede Bereketli ve Bulgar Dağı adında iki önemli ve büyük maden mevcuttu. XIX. yüzyılın ortalarında Osmanlı maden yatakları arasında Niğde bölgesinde bulunan madenlerden altın, gümüş ve kurşun üretiminin yapıldığı belirtilmiştir (Tızlak, 1996, s. 707-710). Söz konusu Bereketli ve Bulgar Dağı madenleri Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar işletilmiş ve devletin muhtelif kurumlarının cevher ihtiyacını karşılamıştır. Mezkûr madenler cevher zenginliğinden ve Niğde sancağında olmasından dolayı belli dönemlerde müştereken de idare edilmiştir. Bu bağlılıkla beraber çeşitli arşiv belgelerinde "*Bereketlü ve Bulgar Dağı Ma'den-i Hümâyûnu*" tabiri

kullanılmıştır (BOA. A.MKT.UM. 389/56).¹² Örneğin 13 Temmuz 1841 tarihli belgede Bulgar Dağı Madeni'nin Bereketli Madeni'ne bağlı olduğu bildirilmiştir. Bu durum ise “*Niğde sancâğında kâin Bereketlü Ma'den-i Hümayûnu'na merbût Bulgar Dağı Ma'deni*” tabiri ile zikredilmiştir (BOA. TS.MA.e. 1216/56).¹³ 26 Temmuz 1846 tarihli belgede de Bulgar Dağı Madeni'nin Bereketli Madeni'ne bağlı olduğu “*Bereketlü Ma'den-i Hümayûnu'na merbût Bulgar Ma'deni*” ibaresi ile ifade edilmiştir.¹⁴ Yine bu madenler 1852/53 yıllarında olduğu gibi belli dönemlerde idari manada aynı müdürlük altında yönetilmiş ve müdürlük makamı Bulgar Dağı Madeni'nde olmuştur (Balcı, 2001, s. 192). Osmanlı Devleti, madenlerinin işletilmesini ve belli hizmetlerin yerine getirilmesini sağlamak maksadıyla madende görevlendirilen ahaliye de belli muafiyetler tanımıştır. Bu muafiyetler diğer madenlerde olduğu gibi Niğde bölgesindeki madenlerde de tesis edilmiştir. Madene ilhak edilen yerlerin ahaliye yönelik olarak belli hizmetleri yerine getirmekle mükellef kılınmış ve bu mükellefiyetleri gereği de muafiyet sistemine dâhil edilmiştir. Örneğin bu konuda Erzurum eyaletine ait bir vergi külliyatında madenci hizmeti karşılığında vergi muafiyeti şöyle ifade edilmiştir. Verimsiz ve dağlık alanlarda yaşayan, yoksullukları nedeniyle yükümlü oldukları vergilerin tamamını ödeyemeyen köylüler madenci olarak görevlendirilmiştir. Bu durum hazine için yarar sağlamış olsa da bu köylülerin madendeki görevleri karşılığında vergi muafiyetine mi yoksa ücret ödemesine mi tabi tutulacağı belirtilmemiştir. Ayrıca bu köylülerin maden hizmetleri karşılığında yeterli miktarda ücret alamadıkları durumlar da olmuştur. Dolayısıyla madende istihdam edilen halk, maden hizmeti karşılığında vergilerden muaf oldukları gibi hizmetleri karşılığında ücret de almaktaydılar. Ancak burada muafiyet sistemi ve hangi hizmet karşılığı ücret alacakları net olarak belirtilmemiş ve bu da bir sorun teşkil etmiştir (İnalçık ve Quataert, 2004, s. 661-662). Ayrıca madenci zümresi reayadan ayrı tutulmuş ve madencilik o dönemin tabiri ile kürecilik hizmetinde kullanılmıştır. Madencilerin muaf tutuldukları vergiler ise; imdad-ı menzil, hazariyye, seferiyye, nal ve kaftan baha, oşr-ü dem, diyet ve sair tekâlif-i örfiyye ve şakkadır. Madencilerin işlerine valilerin ve hâkimlerin müdahale etmesi yasaklanmıştır (Refik, 1989, s. V). Buna binaen Niğde'deki madenlerde istihdam edilen ahali de tekâlif-i örfiyye ve şukkadan (BOA. C.NF. 52/2573)¹⁸, imdad-ı hazariyyeden (BOA.

¹² (Tarihsiz belge); Ayrıca bkz. (BOA. MVL. 257/43), H. 5 B 1269 (M. 14 Nisan 1853); (BOA. MVL. 257/21), H. 9 B 1269 (M. 18 Nisan 1853); (BOA. İ.MVL. 00436/01929), H. 20 S 1277 (M. 7 Eylül 1860); (BOA. İ.MVL. 00317/013431), H. 7 Za 1270 (M. 1 Ağustos 1854); (BOA. İ.DH. 00109/005496), H. Gurre-yi N 1261 (M. Eylül ayının başları 1845); (BOA. HH.d. 116646), H. 27 N 1270 (M. 23 Haziran 1854); (BOA. HH.d. 11644), Tarihsiz belge; (BOA. HH.d. 11647), H. 9 Ş 1270 (M. 7 Mayıs 1854) tarihli belgeler.

¹³ H. 23 Ca 1257 tarihli belge.

¹⁴ Bu durum farklı belgelerde de mükerrer etmiştir. Bkz. (BOA. TS.MA.e. 1220/63), H. 4 N 1262 tarihli belge.

¹⁸ H. 22 L 1194 (M. 21 Ekim 1780) tarihli belge.

C.DRB. 64/3198)¹⁹ muaf tutulmuştur. Çıkarılan cevherin başkente nakledilmesi durumunda da bu iş için görevli kılınan kimseler vergilerden muaf tutulmuşlardır. Saydıkışla, Bozdoğan, Karacebelü ve Karakabalu aşiretleri, nakil işiyle görevli aşiretler arasında olup bunlar kiralarını vererek develeri ile nakil işlemleri için zikredilen yükümlülüklerden muaf tutulmuşlardır. Bu aşiretlerin nakil için verdikleri kira bedelleri saat üzerinden hesaplanmıştır. Her bir saat ne kadar ücret tutuyor ise toplamda kaç saat ettiği üzerinden ücretlerini vermişlerdir (BOA. C.DRB. 28/1382).²⁰ Nakilde develerin 3-5 kantar yük (70-130 kg) taşıma kapasitesine sahip olması, dayanıklı ve uzun mesafe nakillerinde deve kervanının daha kârlı olması gibi sebeplerden dolayı bu aşiretler develeri ile beraber cevher naklinde görevlendirilmişlerdir (Ortaylı, 1973, s. 187-189). Madene bağlılık kapsamında muafiyet sisteminin uygulanmasının yanında madene bağlı yerler için mükellefiyet sistemi de tatbik edilmiştir. Örneğin Niğde sancağındaki bazı kazalar ocaklık kapsamında değerlendirilmiş ve ocağa güherçile vermek suretiyle hizmet yükümlülüğü ile mükellef kılınmıştır. Mükellef kılınan ahali söz konusu güherçileyi Darphâne-i Âmire'ye vermekle yükümlü olmuştur (BOA. C.DRB. 63/3108).²¹ Bir diğer ocaklık tayin edilen bölge ise Ulukışla menzildir. Bereketli Madeni'nin cevher üretimi için ihtiyaç duyulan fırınlar, hatib ve kömür malzemeleri, madene bağlı olan Çamardı nahiyesinin ahali tarafından yükümlülük kapsamında icra edilmiştir. Bundan dolayı Ulukışla menzili, Enehil karyesi, İncesu kazası ve Şucaüddin (Ulukışla) kazasına bağlı Paşmakçı Deresi'nde zuhur eden madenlerdeki ahali İstanbul Baruthânesi ocaklığından sayılmıştır. Bu ocaklığa tayin edilenlerin yükümlülükleri umur-ı menzil, derbent, hisarlar ve hanları tamir etmek şartıyla cemm-i tekâlif ile imdâd-ı hazariyeden muaf ve müsellemler tutulmuşlardır (BOA. C.DRB. 64/3198).²² Niğde bölgesinde bulunan gerek Bereketli gerekse Bulgar Dağı madenlerinin işlerinin halledilmesi maksadıyla madenlere bağlanan yerler vasıtasıyla madenin idari manada sınırları da belli olmuştur. Buna göre ileride alt başlıklar halinde belirtilecek olan Bereketli Madeni'ne bağlı olan yerlerin sınırları da bu kapsamda değerlendirilmiştir. Bunun yanında Nevşehir kazası muzafatından Uluğaç karyesi (BOA. AE.SSLM III. 238/13880)²³, Adana bölgesinde bulunan Kozan (BOA. C.AS. 321/13292)²⁴, Kayseri bölgesindeki Yahyalı haricinde İncesu ve Kara Mustafa Paşa Vakfı (BOA. C.DRB. 64/3198)²⁵, Aksaray kazasına bağlı Gürühlu ve Suyurhisar

¹⁹ H. 25 Z 1194 (M. 22 Aralık 1780) tarihli belge.

²⁰ H. 24 Ra 1235 (M. 10 Ocak 1820) tarihli belge.

²¹ H. 23 Za 1195 (M. 10 Kasım 1781) tarihli belge.

²² H. 25 Z 1194 (M. 22 Aralık 1780) tarihli belge.

²³ H. 29 Z 1218 (M. 10 Nisan 1804); Ayrıca bkz. (BOA. C.DH. 92/4567), H. 8 M 1218 (M. 30 Nisan 1803) tarihli belgeler.

²⁴ H. 5 Ş 1227 (M. 14 Ağustos 1812) tarihli belge.

²⁵ H. 25 Z 1194 (M. 22 Aralık 1780) tarihli belge.

karyeleri (BOA. C.DH. 127/6303)²⁶ ve net olarak belirtilmemesine rağmen Tarsus kazasının bazı mahalle ve karyeleri (BOA. HAT. 00452/22380)²⁷ Niğde bölgesindeki madenlerin şimdilik tespit edilebilen uç sınırları olarak ifade edilmiştir. Tarsus kazasının bu madenlerin sınırları içerisinde bulunmasının temel sebebi ise Menemencioğullarının Bereketli Madeni'ne ilhak edilmesidir. Menemencioğulları mezkûr madene dâhil edilince onların yaşadıkları bölgeler de maden bölgesinden sayılmış ve belli mükellefiyet ve muafiyetlerden istifade etmişlerdir.

Madenlerin gerek idari gerekse teknik anlamdaki işlerinin halledilmesi maksadıyla muhtelif alanlarda görevliler de tahsis edilmiştir. İdari anlamda bu görevliler; emin, maden müdürü, kâtip, mübaşir, naip, muhasebeci, mutemet ve müfettiş idi. Teknik personel ise; ustabaşı ile usta, piristat, kalcı, ifrazcı, herk emini, kantarcı, kalfa ve maden mühendisinden teşekkül idi. Bu görevlilerin haricinde madenin güvenliğini sağlamak için de tüfekçi ile delil²⁸, süvari ve piyade zabitiyesi görev almıştır. Zikredilen bu görevlilerin haricinde serüstad veya serusta, hademeler, kürek bağlayıcısı, ameleler, baltacılar, kömürçüyan, kürün bekçisi, merkepçi zümresi ve hizmetçiler bulunmuştur. Bulgar Dağı Madeni için maden personeli arasında arayıcılar, lağımçılar, taşçılar, tekneciler, dolapçılar, körükçüler, kelekçiler, iskele sırikçıları, merkepçiler, hazinedar ile tatarlar gibi görevliler de zikredilmiştir (Balcı, 2001, s. 188-190). Madenin çıkartılmasına yönelik gerekli hazırlıkların yapılmasında bu türden görevliler hemen hemen bütün Osmanlı madenlerinde bulunmuştur. Zikredilen görevliler arasında madenin bütün işlerinden sorumlu olan maden emininin madencilik, sosyal, hukuki, iktisadi ve askeri olmak üzere muhtelif alanlarda vazifeleri olmuştur. Bundan dolayı maden eminlerinin atama ve azledilmelerine ayrı bir hassasiyet gösterilmiştir.

1575 yılına ait Niğde'deki güherçile üretiminde istihdam edilen kişi sayıları haricinde XVIII. ve XIX. yüzyıllarda madenlerde istihdam edilen kişi sayıları hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Bahsi geçen yılda güherçile madeninde istihdam edilen kişi sayıları ise sancak merkezinde 318, Anduğu'da (Altunhisar) 68, Karahisar-ı Develi'de 112 ve Ürgüb'de 21 olmak üzere toplamda 519 kişidir. Güherçile üretiminde istihdam edilen kişilerin idari dağılımında Niğde sancağından 4 kaza, 1 nahiye, 3 nefis, 68 karye, 8 mahalle, 1 mezra ve 9 cemaat bulunmaktadır (Gürdal, 2015, s. 33-35). 1831 yılında yapılan Osmanlı Devleti'ndeki ilk nüfus sayımı madenlerde çalışan kişi sayısı hakkında bir değerlendirme yapma olanağı

²⁶ H. 6 S 1236 (M. 13 Kasım 1820) tarihli belge.

²⁷ H. Gurre-i Ra 1249 (M. Temmuz ayının başları 1833) tarihli belge.

²⁸ Delilbaşı da denilmiştir. Delilbaşı, Tanzimat'tan önce vezir ve mir-i miran dairelerinde bulunmuştur. Önceleri her bir bayrakta 15 nefer taşınırken bu sayı bölükbaşlarının bu neferi idare edemediğinden dolayı 12'ye düşmüştür. Bunlar, vezir payeli maden eminlerinin yanında güvenlikten sorumlu olarak görevlendirilmiştir (Şafakçı, 2013, s. 182).

sağlamaktadır. Madenlerde sadece erkekler çalıştırıldığından mezkûr yılda Niğde sancağında toplam 60.176 erkek nüfus bulunmakta idi. Dolayısıyla net bir rakam verilememekle beraber Niğde bölgesindeki madenlerde istihdam edilen kişi sayısının binleri bulduğu değerlendirilebilir. 1878/1879 yılında ise Niğde kazasının 17.478, Yahyalı nahiyesinin 2.839, Anduğu nahiyesinin 2.628, Şücaüddin nahiyesinin 3.541 ve Çamardı nüfusunun 1.700 kişiden oluştuğu ifade edilmiştir. Bu rakamlar, belirtildiği üzere madenlerde çalışan nüfusun bir hayli kalabalık olduğunu ifade edebilir (Kaya, 2006, s. 197-202). Ayrıca 1845 yılında Bulgar Dağı Madeni'nde 50 kadar Rum aile çalışmaktaydı. Yine bu madende 1871/1872 yılında 8 güvenlik görevlisi bulunmaktaydı. Bunun yanı sıra aynı yılda Akdağ kaimmakamlığından sadece çağılı işçisi olarak 400 amele istenmiştir (Balci, 2001, 180-191). 1850 yılında Bereketli Madeni'nde kürünlerde sadece kurşun üretimi yapan kişilerin sayısı da 85 kişi olarak belirtilmiştir (BOA. HH.d. 11647).³⁰

Bölgedeki madenlerde keşfedilen cevherler işletilmeye açılmadan önce Darphâne-i Âmire'den gerekli izinleri alma şartı koşulmuştur. Cevherlerin işletilmeye değer nitelikte olduğu Darphâne-i Âmire'de karar kılındıktan sonra buraya önceden gönderilmiş olan numuneler kalıcı ve ifrazcılar tarafından gerekli tetkiklere tabi tutulmuş ve cevhere bir değer biçilmiştir. Verilen bu değer akabinde cevherin olduğu maden işletilmeye açılmıştır. Tanzimat'tan sonra ise cevherin işletilmesi için yapılan bu işlemi merkezde bulunan Kefçe-i Hümâyûnu'ndaki³¹ kalıcı ve ifrazcılar uygulamıştır.³² Ayrıca merkezden bir mübaşir görevlendirmesi de yapılarak bölgede maden cevherinin olup olmadığı konusu yerinde tetkik edilmiştir. Madenlerdeki çalışmalar genellikle bahar mevsimlerinde başlayarak güz aylarında bitmiştir. Bu süre ise 21 Mart-7 Kasım veya 6 Mayıs-7 Kasım tarihleri arası olarak ifade edilmiştir. Kış mevsimi geldiğinde ise elde edilen cevherler iskelelere nakledilmemişse depolara taşınmıştır (Balci, 2001, s. 317).

Osmanlı Devleti'nin muhtelif kurumlarının ihtiyaç duyduğu hammadde cevherleri, harp sanayisi ve ordunun teçhizatı için gerekli olan güherçile, bakır ve kurşun Niğde'deki madenlerde mevcuttu. Bununla beraber Darphâne-i Âmire'nin kurşun ihtiyacının sağlandığı madenlerin başında Bereketli Madeni de gelmiştir. Müteakip zamanlarda Niğde'de Bereketli

---

³⁰ H. 9 Ş 1270 tarihli belge.

³¹ Kefçe, darphâneye maden girişiyle ilgili atölyedir. Burada dört kısım bulunmaktadır: Terazî, kasa, altın ve gümüş mahzenleri, defter kalemi (Sahillioğlu, 1993, s. 504).

³² 15 Mart 1841 tarihinde Bereketli Madeni muzafatından Üçkapılı isimli mevkide sîm cevheri bulunmuş ve bir kıta numunesi Kefçe-i Hümâyûnu'na gönderilerek kal ve vezn ettirilmiştir. Daha sonra bu mevkiden Darphâne-i Âmire'nin de haberinin olması gerektiği vurgusu yapılarak merkeze de bu mevki ve ne miktar cevherin numune ettirilerek altının elde edildiği konusu bildirilmiştir. Numuneler sonucunda da madenin imale şayan olduğu belirtilmiştir (BOA. TS.MA.e. 1216/20), H. 21 M 1257 tarihli belge.

sımlı kurşun, Bulgar Dağı sımlı kurşun (İzbırak, 1945, s. 224) ve altın madenleri işletmeye açılmıştır. Kurşun ve gümüş üretiminin yapıldığı Bereketli yine XVIII. yüzyılda işletilen madenlerdendi (Balcı, 2001, s. 8-9). Bu kapsamda XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Niğde’de iki önemli ve büyük maden bulunmaktaydı. Bunlar daha önce zikredildiği üzere Bulgar Dağı Madeni ve Bereketli Madeni’dir.

1.1. Bulgar Dağı Madeni

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Osmanlı arşiv vesikalarında madenin ismi genellikle “*Bulgar Dağı Ma’den-i Hümayûnu*” şeklinde geçmesine rağmen bazı belgelerde bu isim değişik şekillerde belirtilmiştir. Cumhuriyet döneminde daha ziyade “Bolgardağ Madeni” veya “Bolkardağ Madeni” şeklinde isimlendirilmiştir. Madene dair Fransızca yazılan metinlerde ise madenin ismi “Bulgardağ” şeklinde zikredilmiştir. Bununla beraber “Boğadağı” ibaresi de kullanılmıştır. Madenin sımlı kurşun madeni olduğu ifade edilse de altın madeni olduğu da belirtilmiştir. Bununla beraber Maden-i Hümayûnlar kapsamında altın açısından birinci sırada olduğu da zikredilmiştir. Belirtilen madenlerin yanında kurşun ve çinko cevherleri de çıkarıla gelmiştir (Balcı, 2001, s. 115-116).

Bulgar Dağı Madeni’nin 1740 yılında faaliyette olduğu ve bu faaliyetini 1908 yılına kadar aralıksız sürdürdüğü belirtilmiştir. Madenin düzenli bir şekilde işletildiği tarih ise 1825/1826 yılı olarak ifade edilmiştir (Balcı, 2001, s. 118). Niğde sancağında bulunan Hamidiye kazası, Bulgar Dağı Madeni’nin merkezi olup 1896/1897 yılında mezkûr maden müdürlüğü ile Hamidiye kazası kaimmakamlığı beraber zikredilmiştir. Ayrıca madenin bölgedeki yerleşim yerleriyle önemli bir illiyeti olmuştur. Bulgar Dağı Madeni, bölgede yeni yerleşim yerlerinin oluşturulmasına büyük katkı sağlamıştır. Böylece madenin uzun süre kesintisiz bir şekilde işletilmesi amaçlanmıştır (Balcı, 2001, s. 102-104). Nitekim Bulgar Dağı Madeni, Apostoloğlu isimli bir madenci tarafından keşfedilerek haber edilmiş ve 1824/1825 yılında idaresi padişah fermanı ile emaneten kendisine verilmiştir. Bahsedilen senede maden emini Bereketli Madeni emini olan Şekercizade İsmail Ağa, ustabaşısı da yine Apostoloğlu olmuştur. Madenin idaresi 1871/1872 senesine kadar emaneten idare edilmiştir. Madende senelik hasılat olarak da 800 kıyye (1 t. 25 kg)³⁹ gümüş, 1.500 dirhem (4 kg 810,5 g.) oranında altın ve 80-100.000 kıyye (102 t. 583 kg-128 t. 229 kg) oranında da kurşun üretilmiştir. Bu oranlar doğal olarak senelik bazda değişkenlik göstermiştir. Bu dönemlerde Bulgar Dağı Madeni’ne ait 40 kadar mağaranın gayet verimli olduğu da ifade edilmiştir. Bu mağaralardaki ocakların ise senelik 120 kıyye (153 kg) gümüş çıkarabilecek potansiyele sahip olduğu ve hiç durmadan cevher çıkarılacak olursa

³⁹ Bu ve bundan sonraki ölçü çevirmelerinde kullanılan referans için bkz. (İnalçık, 2009, s. 249-253); (Ünal, 2011, s. 199).

1.750 kıyye (2 t. 244 kg) gümüş elde edileceği beyan edilmiştir (Balcı, 2001, s. 252-262). Bulgar Dağı Madeni'nde altınlı gümüş, mürdeseng ve sîmli kurşun cevherleri çıkarılmıştır. Fakat XX. yüzyılın başlarına gelindiğinde Bulgar Dağı Madeni'nde madencilik faaliyeti bitme noktasına gelmiştir. Konya-Ulukışla güzergâhındaki demiryolunda çalıştırılmak üzere madenci personele yüksek ücretlerin teklif edilmesi madenlerin atıl kalmasına sebep olmuştur. Daha sonra Ergani ve Bulgar Dağı madenleri de dâhil olmak üzere çoğu madenin özel teşebbüsler tarafından işletilmesi girişiminde bulunulmuştur. Bu işe bazı Avrupalı mühendisler ön ayak olmuştur. Tüm bunlara rağmen dünya gümüş üretiminde artışın meydana gelmesi, Osmanlı Devleti'nin eski izabe fırınlarının yerine yeni fırınları oluşturması ve madencilere yapılan ödemelerde düzenlemeye gidilerek işçi ücretlerinin azaltılması maden işçilerinin başka işlere yönelmesine sebep olmuştur. Böylece Bulgar Dağı Madeni 1908 yılında tatil edilmiştir. Daha sonra ise Bulgar Dağı Madeni, Ergani Madeni ile birlikte işletilmeye çalışılmıştır. Konuya dair 26 Haziran 1909 tarihinde Marko Tolado Efendi bir arzuhal sunmuştur. 2 Temmuz 1909 tarihinde de Hasan Hüseyin ve Ziya isimli kişiler aynı maksatla arzuhal sunmuşlardır. Bu arzuhallerde Ergani Bakır, Bulgar Dağı sîmli kurşun madenleri ve Gümüşhacıköy Madeni idaresinin ve işletmesinin kendilerine verilmesini talep etmişlerdir. Marko Tolado, ihalenin kendisine verilmesi halinde İskenderun veya Samsun'dan Ergani'ye kadar şimendifer inşa edeceğini beyan etmiştir. Bu talepler değerlendirmeye alınmışsa da söz konusu madenlerin müştereken idare edilmesi için anonim bir şirkete verilmesinin hazineye daha yararlı olacağı vurgulanmıştır. Bu konuda mühendis heyeti tarafından hazırlanan rapor Orman Maden ve Ziraat Nezaretine sunulmuştur (BOA. MV. 129/16).⁴¹ Daha sonra birçok müteşebbis kâr elde etmek düşüncesiyle girişimde bulunarak madenin işletmesini üzerlerine almışlardır. Özellikle Fransız ve Alman bazı müteşebbisler Osmanlı madenlerinde bu tür girişimler için ön plana çıkmıştır. Her ne kadar Bulgar Dağı Madeni tatil edilmişse de madendeki üretim tamamen durmamış altın ve gümüş üretimi devam etmiştir (Balcı, 2001, s. 131-134).

1.2. Bereketli Madeni

Bereketli Madeni'nin ilk olarak ne zaman işletilmeye başlandığı konusu tartışmalıdır. Çok eski devirlerden beri bölgeye hâkim olan farklı devletler tarafından bilinen ve işletilen madenin Osmanlılar dönemindeki işletme serüveni hakkında arşivde bulunan belgelerden biri 18 Ekim 1779 tarihli olup buna göre; Bereketli köyünden Seyyid Mustafa isimli kişi burada bir mağara keşfetmiş ve bu mağaradan gönderilen cevher darphânedeki tetkik edilerek iyi bir kazanç elde edileceğine dair darphânedeki görüş sunulmuştur. Cevherin tam olarak hangi mahalden alındığı

---

⁴¹ H. 7 Ca 1327 tarihli belge.

bilinmediğinden burasının tespit edilmesi istenmiştir. Bu yerleşim yerinin Bozkır Madeni'ne yakın olmasından dolayı bu iş için Bozkır Madeni emini Halil görevlendirilmiştir. Cevherin olduğu mahallin muayene edilerek durumun gerçekliğinin öğrenilmesi için de bir mübaşir görevlendirilmiştir. Görevlilerin yapacağı araştırma ile madende yapılacak üretimin masrafını karşılayıp karşılamayacağı tespit edilip madenin bu tespite göre işletilmeye açılacağına karar verilmiştir (BOA. C.DRB. 62/3058).⁴³ Dolayısıyla 18 Ekim 1779 tarihi madenin ilk açılışına dair bilgiler sunmuş olsa da “müceddeden” kelimesinin kullanılması “yeni olarak, yeni baştan” anlamına gelerek ilk olmayıp bilinenin yenilenmesini belirtmektedir. Nitekim 1748 yılında Bereketli Madeni'nde üretilen 324 kıyye (415 kg 463 g.) kurşunun Kadioğlu Mustafa tarafından İzmit İskelesi'ne nakledildiği bilgisi Bereketli Madeni'nin daha önceden bilindiği ve işletildiği görüşünü ortaya çıkarmaktadır (Balcı, 2001, s. 102-103). Bereketli Madeni bölgesindeki maden alanları, bölgenin çeşitli yerlerinde dağınık halde bulunduğundan dolayı daha sonraki dönemlerde bu madenler de Bereketli karyesine dâhil edilmiş ve Bereketli karyesi madenciliğin getirdiği ekonomik kazanç neticesinde gelişerek bir kaza konumunu almıştır. Muhtelif tarihlerde ve arşiv vesikalarında burası Şamardı/Çamardı, Aladağ ve Bereketli gibi⁴⁵ farklı isimler ile anılmıştır. 25 Ekim 1781 tarihinde yazılan bir buyruğuda hem defterdara hem de Niğde mutasarrıflığına hitap edilerek yeni zuhur eden madenlerden olan Niğde sancağında vaki Bereketli Madeni'nin nemasının zengin olacağı değerlendirilmiş ve burasının Darphâne-i Âmire tarafından idare edileceği vurgulanmıştır. Böylece Defterhâne-i Âmire'de Şamardı ismiyle kayıtlı olan Çamardı kazası, Bereketli Madeni'ne ilhak edilmiştir. Ardından Çamardı'ya bağlı olan avarız ve nüzulhaneler de madene dâhil edilmiştir (BOA. C.DRB. 65/3244).⁴⁶ Bölgede bulunan madenin faaliyete geçmesiyle de Bereketli karyesinin önemi artmıştır. Bu öneme istinaden Çamardı kazasının Bereketli Madeni'ne ilhakıyla beraber madenin idari merkezi de Bereketli/Çamardı/Aladağ kazası olmuştur.

Bereketli Maden-i Hümâyûnu, Osmanlı Devleti'ndeki diğer madenlerde olduğu gibi bazı dönemlerde emaneten yönetim usulüne göre bir yönetici tarafından serbestiyet üzere idare edilmiştir. Maden-i Hümâyûn Hazinesine bağlı olarak Darphâne-i Âmire tarafından atanan “eminler” vasıtasıyla yönetilmiştir. Eminlik görevi, genellikle bölgedeki güçlü ayanlara veya muteber kimselere tevcih edilmiştir. Bunun sebebi ise yüksek maden rezervine sahip olan

⁴³ H. 7 L 1193 (M. 18 Ekim 1779) tarihli belge; Ayrıca bkz. (Şafakçı, 2013, s. 45-48).

⁴⁵ Bu konuyla alakalı arşiv belgelerinde birçok kayıt mevcuttur. Belirtilen örneklerde üç tür ismin de zikredildiği tespit edilmiştir. Bu üç isimlendirme ile ilgili kayıtlar çok olduğundan dolayı sadece belirtmek amacıyla üç belgedeki örnekler verilmiştir. Örneğin; Aladağ nam-ı diğer Bereketli Madeni bkz. (BOA. C.DRB. 5/233), H. 29 C 1194 (M. 2 Temmuz 1780) tarihli belge; Çamardı nam-ı diğer Bereketli Maden-i Hümâyûnu bkz. (BOA. MVL. 568/89), H. 9 L 1274 (M. 23 Mayıs 1858) tarihli belge; Bereketli nam-ı diğer Çamardı kazası bkz. (BOA. C.ML. 240/10008), H. 5 Ra 1260 (M. 25 Mart 1844) tarihli belge.

⁴⁶ H. 7 Za 1195 tarihli belge.

işletmenin düzenli bir şekilde faaliyet göstererek en yüksek verimin alınmak istenmesi olmuştur. Emin olarak atanan kişiye de serbestiyet ilkesi gereği önemli yetkiler tanınmıştır. Örneğin Çaparzade Süleyman Bey maden emini olarak görevlendirilirken; madenin imal edilmesi, korunması, muhafaza altına alınması, fırınların ısıtılması işine dikkat edilmesi gibi idari ve imal işlerine önem göstermesi şartı koşulmuştur. Bu işlerin sekteye uğramaması için de maden emininin görev ve salahiyetine harici idare ve ehl-i örf taifesinden kimsenin müdahale etmemesi emredilmiştir. Bunun için vüzerâ-yı kirâm, mîr-i mirân, mîr-livâ ve ehl-i örf taifesine hüküm yazılmıştır. Tüm bunlara rağmen hala madene bir müdahale söz konusu olur ise bu kişilerin isim ve resimleriyle beraber Der‘aliyyeye bildirilmesi emredilmiştir.⁴⁷ Madenin işletme usulleri genellikle emanet (BOA. C.DRB. 36/1787)⁴⁸ olmakla beraber, iltizam (BOA. HAT. 01253/48422)⁴⁹, malikâne (BOA. AE.SMST III. 348/27984)⁵⁰ ve ihale sistemi kapsamında da değerlendirilmiştir.

Devletin içinde bulunduğu iktisadî ve idarî şartlara bağlı olarak bazı dönemlerde Bereketli Madeni kapatılmış ve işletmesi belli bir dönem Bozkır Madeni’ne ilhak edilmiştir. 1785 yılında Niğde ahalisinin şikâyetleri üzerine Bereketli Madeni geçici bir süreliğine kapatılmıştır. Maden tekrar faaliyete geçtiğinde ise civarda bulunan “ehl-i örf” taifesinin ahaliye yaptığı zulüm madenci ve ustabaşılar tarafından dile getirilmiş ve ahalinin korunması amacıyla maden, 18 Eylül 1793 tarihinde Bozkır Madeni’ne bağlanmıştır. Bozkır Madeni eminliğine de Arabzade Seyyid Süleyman atanmıştır (Şafakcı, 2013, s. 45-48).⁵¹ Niğde sancağı sınırları dâhilinde olan veya yakın bölgede bulunan irili ufaklı bazı madenler de Bereketli ve Bulgar Dağı Maden-i Hümâyûnu’na bağlanarak faaliyetlerine devam etmişlerdir. Bu bağlılık ise tamamen madenlerden en yüksek verimin alınması ve madenlerin en iyi şekilde işletilmesine yönelik olmuştur. Bundan dolayı devlet, madenin işleyişinin sekteye uğramaması maksadıyla aşağıda belirtilen madenler için bu yönde bir idare mekanizması tesis etmiştir. Ancak bu madenlerin bu şekilde idaresi tarihin sadece belli dönemlerinde meydana gelmiş olup süreklilik arz etmemiştir.

---

⁴⁷ Bereketli Madeni eminliğine tevcih edilen Çaparzadeler ve Karaman Valisi Vezir Abdurrahman Paşa buna örnek gösterilebilir. Bkz. (BOA. C.DRB. 44/2155), H. 28 C 1211 (M. 29 Aralık 1796); (BOA. C.DRB. 64/3160), H. Gurre-i Za 1220 (M. Ocak ayının başları 1806) tarihli belgeler.

⁴⁸ H. 28 C 1211 (M. 29 Aralık 1796) tarihli belge.

⁴⁹ H. 29 Z 1228 (M. 23 Aralık 1813) tarihli belge.

⁵⁰ H. 29 Z 1180 (M. 28 Mayıs 1767) tarihli belge.

⁵¹ Ahalinin 1786 yılından beri zulme uğradığı ve korunmaya muhtaç halde oldukları belirtilmiştir. Bu durumu Bereketli Madeni ustabaşısı el-Hac Ali neferleriyle beraber meclis-i şer‘e giderek izah etmiştir. Bkz. (BOA. C.DRB. 15/728), H. 27 B 1226 (M. 17 Ağustos 1811) tarihli belge.

1.2.1. Gülek Boğazı Madeni

Bu madenin hangi tarihte açıldığı belli olmamakla beraber ilk defa Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa tarafından açtırıldığı ifade edilmiştir (Balcı, 2001, s. 102). Maden, Adana sınırları içerisinde bulunmakta olup kurşun cevheri açısından zengin bir durumda idi. İlerleyen tarihlerde maden idaresi başmühendislerinden Mösyö Polini, Avrupa sistemi üzerine kuyuların ıslah edilmesi maksadıyla 1842/1843 yılında burada görevlendirilmiştir (Balcı, 2001, s. 91-102). Madenin iyi şekilde idare edilmesi ve üretimin sağlanması için de Bereketli ve Bulgar Dağı Maden-i Hümayûnu müdürü Osman Nuri Ağa görevlendirilmiştir (BOA. A.MKT.UM. 389/56).⁵⁴ Ayrıca 9 Aralık 1856 tarihli belgede bu madenin yeni bir maden olduğu belirtilmiş ve piristat ustalarının Bereketli Madeni'nden tedarik edilmesi emredilmiştir (BOA. HH.d. 801).⁵⁵ 7 Ocak 1865 tarihinde ise Gülek Boğazı Madeni, Pozantı isimli mahaldeki bir fabrikanın inşaat faaliyeti sonlanıncaya kadar tatil edilmiştir. İnşaatın ne kadar süreceği ve madenin tekrar ne zaman faaliyete geçeceği konusunda ise yine arşiv belgelerinde bir bilgi verilmemiştir (BOA. MVL. 695/1).⁵⁶

1.2.2. Yahyalı Madeni

Günümüzde aynı isimle Kayseri iline bağlı bir ilçe olan Yahyalı'nın, Osmanlılar döneminde Bereketli Madeni'ne on saatlik bir mesafede olduğu zikredilmiştir. 29 Aralık 1797 tarihli arşiv belgesinde belirtildiği üzere bu bölgede gümüş ve kurşun madeni bulunmuştur. Madenlerin işletilmesi maksadıyla müceddeden kürünler tesis edilmiş ve o tarihlerde 70-80 kürünlük cevher üretiminin gerçekleştirilmesi planlanmıştır. Burada üretilen cevherler Bereketli Madeni'ne nakledildiği için nakil ücretinin masraflı olduğu ve bundan dolayı da maden mahalline kürünlerin yapılması gerektiği belirtilmiştir. Kürünlerin inşa edilmesi, kömür, kütük ve diğer levazımatın tedariki için de Yahyalı kazası ahalisinin yanında Develi kazası ahalisi de bu işlerde görevlendirilmiştir. Burada maden mevkileri muhtelif alanlarda ortaya çıkmıştır. Yazı Pınarı ve Delikli Taş mahalleri bu alanların başlıca mevkilerini oluşturmuştur. Bereketli Madeni emini, zikredilen ve yeni zuhur eden bu madenlerin idaresine geçici olarak görevlendirilmiş (BOA. C.DRB. 16/795)⁵⁷ ve böylece Yahyalı bölgesinde bulunan maden mevkileri Bereketli Madeni ile aynı idari mekanizma tarafından idare edilmiştir.

1801 yılında burada bulunan üç yeni mağaranın ikisinde bakır cevheri olduğu saptanmış ve 15 kürünlük cevherin olduğu tespit edilmiştir. Bu kürünlerden birinin Bereketli Madeni'ne naklettirilmesi istenmiştir. Dolayısıyla cevherlerin Bereketli Madeni'nde işletilmesi

⁵⁴ H. 15 C 1276 (M. 9 Ocak 1860) tarihli belge.

⁵⁵ H. 11 R 1273 tarihli belge.

⁵⁶ H. 9 Ş 1281 tarihli belge.

⁵⁷ H. 10 B 1212 tarihli belge.

planlanmıştır. Burada yeni bulunan cevherler için yeni kürünlerin inşa edilmesinin masraflı olacağına değinilerek inşa edilecek olan yeni kürünlerin Bereketli Madeni'nde inşa edilmesi kararlaştırılmıştır. Dolayısıyla Yahyalı Madeni, belirli ihtiyaçların giderilmesi ve üretimde yüksek verimin alınması maksadıyla belli dönem aralıklarında Bereketli Madeni ile müştereken idare edilmiştir.

1.2.3. Kozanoğlu Dağı Madeni

Kozanoğlu Dağı günümüz Adana ilinin Kozan ilçesi civarında bulunmaktadır. Arşiv belgesinde geçen Sis kazasının günümüzdeki Kozan bölgesi olduğu araştırmalarda zikredilmiştir.⁵⁸ 2 Haziran 1741 tarihli belgeye göre madenin Niğde, Sis (Kozan) ve Çamözü civar kazaları bölgesindeki Kozanoğlu dağında olduğu belirtilmiştir. Buradaki gümüş, bakır ve kurşun madeni mukataası 1719 yılında Niğde sakinlerinden Mehmed Bey'e malikâne olarak tevcih edilmiştir. Ancak 1726 yılından 1733 yılına kadar madendeki cevher azlığından dolayı üretim durmuştur. Böylece 1733 yılında Mehmed Bey'in malikâne kaydı da silinmiştir. Madene kimse rağbet etmediğinden dolayı sadece kurşun cevheri üretimi yapılabilmıştır (BOA. C.DRB. 17/802).⁵⁹

1.2.4. Post Madeni

Adana sınırları içerisinde bulunan ve Bereketli Madeni'ne yine belli bir dönem bağlı olan bir diğer maden de Post Madeni'dir. Arşiv belgelerinde bu madenin bir dönem Bereketli ve Bulgar Dağı Maden-i Hümâyûnu'na ilhakından, bir dönem de Bereketli Madeni ile bu bölgedeki demir madenlerinin idaresinin birleştirildiğinden bahsedilmiştir. Bundan dolayı söz konusu madenle ilgili arşiv belgelerinde Bereketli Madeni sıkça geçmiştir. Buradaki Post Madeni'nden kasıt ise Post madenleri ve Sarıçam kazası civarlarında dağınık halde bulunan demir madenleridir.

Post mukataasında bulunan demir cevherlerinin numuneleri test edilerek madenlerin işletilmesi için samakov⁶⁰ inşa edilmesine karar verilmiştir. Ayrıca madenin imal edilmesi için gerekli malzeme ve ustaların tedarik edilmesi de belirtilmiştir. Demirin yanında bölgede bakır ve gümüş madeni de üretilmiştir. Adana Valisi el-Hac Mustafa Reşid Efendi, madenlerin Karataş İskelesi'ne nakli için görevlendirilmiştir. Cevherlerin Dersaâdet'e ve Tersâne-i Âmire'ye nakli için her sene üretim yapılabilmesi amacıyla madenin işletmesi Adana Valisi'ne

---

⁵⁸ Sis Kazası olarak belirtilen yerin Kozan olduğu, bu bölgeye göç eden Kozanoğulları kökeninin Selçuklular zamanında Kilikya'ya göç eden Türkmen aşiretlerine kadar indiği belirtilmiştir. Kozanoğulları adı Antep yakınlarındaki Kozan köyüne de bağlanmaktadır. Aile, Toros dağları eteğinde ve Çukurova'da bulunan Kozan sancağı ve çevresinde isimlerini duyurmaya başlamıştır. Kuvvetle muhtemel aile adı bu bölgedeki coğrafi alanlara verilmiştir. Bkz. (Köse, 2019, s. 79).

⁵⁹ H. 17 Ra 1154 tarihli belge.

⁶⁰ Samakov: Demir döğmeye mahsus su ile işleyen örs ve çekiç. Bkz. (Ünal, 2011, s. 590).

ihale yoluyla verilmiştir. Demir madeni, Tophâne-i Âmire'ye nazaran özellikle Tersâne-i Âmire'de donanma gemileri için top yapımında kullanılmıştır.⁶¹ Adana Valisi cevherlerin her bir vukiiyesi 15 pareden olmak üzere bir samakovdan senelik 1.500 kantar (84 t. 673,5 kg) demir vermesi şartıyla Fersendioğlu İbrahim Ağa'ya ihaleyi devretmiştir. Ayrıca Post Madeni'nin Bereketli Madeni'ne yakın olmasından dolayı amele ihtiyacı buradan karşılanmıştır. Madenci ve kürüncü amelesinin Bereketli Madeni'nden karşılanmasına yönelik bir muhalefet olursa bunun da engellenmesi emredilmiştir. Bereketli Madeni'nden tedarik edilemeyen madenci ve kürüncü amelesi ise Gümüşhane madenlerinden ihraç edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca üretimin aksamaması için bölgedeki aşiretler ve köyler de madene ilhak edilmiştir.

2. Niğde Bölgesinde Çıkarılan Cevher Türleri

2.1. Altın

Altın üretimi Bereketli ve Bulgar Dağı Madeni haricinde belirli bir dönem aralığında Bereketli Madeni idaresi altında işleyen Kozanoğlu Madeni'nde de yapılmıştır. Ancak altın cevheri doğada az bulunan, bakır veya gümüş ile karışık olarak çıkan ve saf halde bulunması nadir olan bir madendir (Balcı, 2001, s. 278). 13 Ekim 1816 tarihli belgede, Bereketli Madeni'nde germiyyet⁶³ üzere imal işleminin yapıldığı ve bu üretimde gümüş ve kurşunun yanında altının da olduğu ifade edilmiştir. Altının da dâhil edildiği cevherlerin verimliliğinden bahsedilerek bu madenin düzgün işletilmesi halinde Keban Madeni'ne eş değer bir maden olacağından bahsedilmiştir. Dolayısıyla altın cevheri Çamardı bölgesinde mevcut olup germiyyet üzere imale tabi tutulmuştur (BOA. C.DRB. 65/3217).⁶⁴ Bununla beraber bölgede yoğun bir şekilde üretilmiş olan gümüş İstanbul'a nakledilmiş ve burada ayrıştırma işlemi neticesinde gümüşten belli oranda altın cevheri elde edilmiştir. Ayrıca Bulgar Dağı Madeni, Osmanlı topraklarındaki en zengin altın madeni olarak da zikredilmiştir. 1862/1863-1875/1876 yılları arasında mezkûr madende 32.160 kıyye (41 t. 229 kg) ve 1884/1885-1904/1905 yılları arasında 129 kıyye (165 kg) altın üretimi gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla bu durum Osmanlı Devleti'nin altın cevheri temin ettiği madenler arasında Niğde'de bulunan altın madenlerinin ne denli önemli bir yeri oluşturduğunu ve bu madenlerin Osmanlı Devleti ekonomisine ne kadar büyük katkı sunduğunu göstermektedir.⁶⁵

⁶¹ Top yapımı için Tophâne-i Âmire'de genellikle tunç madeni tercih edilmekteydi. Bkz. (Aydüz, 2006, s. 235).

⁶³ Kelime manası olarak harâret, sıcaklık, ateşli çalışma anlamına gelmektedir. Bkz. (Develioğlu, 2010, s. 330); Ancak burada kullanılan terim anlamı, madende, özellikle de fırınlarda yapılan üretimde, en yüksek verimi almak için alınacak tedbirlerdir. Bkz. (Öcal, 2016, s. 219).

⁶⁴ H. 21 Za 1231 tarihli belge.

⁶⁵ Belirtilen yıllar arasında sene bazlı altın üretimi için bkz. (Balcı, 2001, s. 321-323).

2.2. Gümüş

Osmanlı madenciliğinde Niğde, gümüş üretimi açısından önemli bir yeri teşkil etmiştir. 27 Mayıs 1785 tarihli arşiv belgesinde sadece Bereketli Madeni’nde üretilen gümüş miktarının 20.270 dirhem (65 t.) (BOA. AE.SABH I. 229/15215)⁶⁶ ve 18 Eylül 1799 tarihindeki miktarının 14.400 kıyye (18 t.460 kg) olduğu ifade edilmiştir (BOA. C.DRB. 62/3058).⁶⁷ 1811 yılı için Bereketli Madeni’nin gümüş ve kurşun üretiminde yegâne bir maden olduğu ve gereği gibi işletildiği takdirde üretimin iki katına çıkacağı bildirilmiştir (BOA. C.DRB. 42/2065).⁶⁸ Bereketli Madeni’nde 1817 yılı için 80.000 dirhem (256 kg 560 g.) saf gümüş üretim taahhüdünde bulunulmuştur. Üretimi yapılan cevher ise Darphâne-i Âmire’ye gönderilmiştir.⁶⁹ Bulgar Dağı Madeni’nde üretimi yapılan gümüşün ise kayda değer bir miktara tekabül etmediği ancak madenin öneminden dolayı nakline dikkat edildiği ve kurşun cevherine nazaran kara ve deniz yoluyla değil de postayla gönderiminin sağlandığı belirtilmiş (Balcı, 2001, s. 382) olmasına rağmen 1850 yılına ait veriler bu madendeki gümüş üretiminin verilen bilgiye nispeten verimli olduğunu göstermiştir. Buna göre; mezkûr senede Bulgar Dağı Madeni’nde üretimi yapılan gümüşün miktarı 354.407 kıyye (454 t. 349 kg) olarak verilmiştir. Bu madendeki gümüş üretiminde 40 gayrimüslimin ismi verilmiş ve bu kişilere mahsus olan kürünlerden bahsedilmiştir. Bununla beraber 69 kişinin mağaralardan madene ihraç ettiği gümüş miktarı 460.800 kıyye (590 t. 745 kg) olarak belirtilmiştir (BOA. HH.d. 11647).⁷⁰ Belli bir tarih aralığında Bereketli Madeni’ne bağlanan Kozanoğlu Madeni’nde de gümüş üretimi yapılmıştır (BOA. C.DRB. 64/3198).⁷² Ayrıca Yahyalı kazasında Yazı Pınarı ve Delikli Taş isimli mevkilerde 26 Mart 1802 tarihinde numune maksadıyla bir defalığına Darphâne-i Âmire’ye gönderilmek üzere gümüş üretimi yapılmıştır. Böylece her bir küründen 2,5 vukiyye (3 kg 205 gr.) gümüş elde edilmiştir. Delikli Taş Madeni’nin her bir kürününden 2 vukiyyeden (2 kg 264 gr.) gümüş, Yazı Pınarı Madeni’nin her bir kürününden de 4 vukiyyeden (5 kg 129 gr.) az gümüş istihsal edilmiştir (BOA. C.DRB. 15/729).⁷³ 28 Haziran 1820 tarihli belgede, Adana’daki Sarıçam kazasında bulunan Post Madeni’nde de gümüş cevheri tespit edilmiştir. Esasen demir cevherinin ağırlıkta olduğu bu madende demirin yanında gümüş ve bakır madeni cevheri de bulunarak işletmesi Fersendioğullarına tahsis edilmiştir (BOA. TS.MA.e. 1219/4).⁷⁴

⁶⁶ H. 18 B 1199 (M. 27 Mayıs 1785) tarihli belge.

⁶⁷ H. 7 L 1193 tarihli belge.

⁶⁸ H. 17 L 1225 (M. 15 Kasım 1810) tarihli belge.

⁶⁹ H. 17 Ra 1233 (M. 25 Ocak 1818) tarihli belge.

⁷⁰ H. 9 Ş 1270 tarihli belge.

⁷² H. 25 Z 1194 (M. 22 Aralık 1780) tarihli belge.

⁷³ H. 22 Za 1216 tarihli belge.

⁷⁴ H. 17 N 1235 tarihli belge.

2.3. Bakır (Nuhas)

Niğde’de bulunan madenlerden, nuhas olarak tabir edilen bakır cevheri de çıkarılmıştır. Bereketli Madeni’ne ilhak edilen Kozanoğlu ile Post Madeni bakır cevherinin çıkarıldığı madenlerin başında gelmiştir (BOA. C.DRB. 64/3198).⁷⁵ 1 Temmuz 1836 tarihli belgede Gümüşhane ve Bereketli Maden-i Hümâyûnları’ndan Darphâne-i Âmire’ye gönderilen bakır miktarları belirtilmiş ise de belgenin içeriğinde Bereketli Madeni’ne ait bakır miktarlarına rastlanılmamıştır. Bu cevherler Nemçelü maden mühendisi Polin’in maiyetindeki madenciler tarafından çıkarılmıştır (BOA. TS.MA.e. 1222/11).⁷⁶ Arşiv belgelerinde Niğde bölgesindeki madenlere ait bakır cevherinin üretim miktarları ile ilgili detaylı bilgi bulunmamaktadır. Ancak 22 Aralık 1780 tarihinde bölgede senelik 1.200 kuruş değerindeki bakırdan (BOA. C.DRB. 64/3198)⁷⁷ ve 10 Ocak 1820 tarihinde Anadolu’daki güherçilenin kantar cinsinden yirmi yedi buçukşar bakıra tekabül ettiğinden bahsedilmiştir (BOA. C.DRB. 28/1382).⁷⁸

2.4. Kurşun

Diğer cevherlerde olduğu gibi kurşun cevheri de Niğde’de farklı bölgelerden çıkarılmıştır. Kozanoğlu Madeni bu duruma örnek gösterilebilir. Hem günlük hayatta hem askeri alanda kullanım alanı geniş olduğu için diğer cevherlere göre kurşun cevherinde üretimin sürekliliği ayrı bir önem arz etmiştir. Niğde ve yakın bölgeleri ise bu cevherin üretimi açısından verimli bir konumu teşkil etmiştir. Özellikle Niğde’de bulunan Aladağ mevki bu cevher açısından zengin bir konumu oluşturmuştur. Üretimi yapılan kurşun cevheri doğrudan merkeze gönderilmemiştir. Mağaralardan temin edilen bu cevher öncelikle kürünlerde yüksek ateşte ısıtılarak saf hale getirilmiş ve kıyye değeri üzerinden merkeze gönderilmiştir. Yani kal ve vezn işlemi kürünlerin olduğu bölgede yapılmıştır (BOA. C.DRB. 5/242).⁷⁹ 1850 yılında Bereketli Madeni’ndeki kurşun hasılatı 82.907 kıyye (106 t. 286 kg) olarak verilmiştir (BOA. HH.d. 11647).⁸⁰ 30 Aralık 1785 tarihinde merkeze gönderilmek üzere Bereketli Madeni’nde üretilen 429 kantar (24 t. 216 kg) kurşun Tarsus İskelesi’ne nakledilmiştir (BOA. C.DRB. 64/3179).⁸¹ 1811 yılı için Bereketli Madeni’nin senelik kurşun üretiminin 110.000 vukiyye (141 t. 52 kg) olduğu zikredilmiştir. Ancak bu oranlar tabii olarak senelere göre değişiklik arz etmiştir (BOA. C.DRB. 42/2065).⁸² Örneğin 8 Eylül 1812 tarihli belgede bu oran 161.746 vukiyye (207 t. 406

⁷⁵ H. 25 Z 1194 (M. 22 Aralık 1780); Ayrıca bkz. (BOA. C.DRB. 28/1382), H. 24 Ra 1235 (M. 10 Ocak 1820) tarihli belgeler.

⁷⁶ H. 16 Ra 1252 tarihli belge.

⁷⁷ H. 25 Z 1194 tarihli belge.

⁷⁸ H. 24 Ra 1235 tarihli belge.

⁷⁹ H. 19 C 1194 (M. 22 Haziran 1780) tarihli belge.

⁸⁰ H. 9 Ş 1270 tarihli belge.

⁸¹ H. 2 B 1200 (M. 1 Mayıs 1786) tarihli belge.

⁸² H. 17 L 1225 (M. 15 Kasım 1810) tarihli belge.

kg) olarak ifade edilmiştir. Bahsedilen tarihte Bereketli Madeni'nin yanı sıra Ergani, Bozkır, Gümüş ve Balya madenleri hasılatı da verilmiştir (BOA. TS.MA.e. 4/82).⁸³ 1812 yılında Orduyu Hümâyûn'un acil ihtiyaç duyduğu kurşun, Darphâne-i Âmire'de kurşun kalmadığından dolayı Bereketli Madeni'nden temin edilmiş ve 5.700 vukiyye (7 t. 307 kg) kurşun buradan gönderilmiştir (BOA. C.AS. 368/15240).⁸⁴ Bulgar Dağı Madeni'nde ise 1875/1876 yılına ait sîmli kurşunun hasılatı olarak 2.262.658 kuruş 12 para miktarı verilmiş ve bunun 1.611.989 kuruş 20 para madenin toplam masrafı olarak belirtilmiştir. Böylece elde edilen kâr oranı 650.662 kuruş 32 para olmuştur (Balçı, 2001, s. 311). Niğde bölgesindeki madenlerde üretimi yapılan kurşun cevheri Tophâne-i Âmire, Baruthâne-i Âmire ve Tersâne-i Âmire gibi muhtelif kurumların ihtiyaçlarının karşılanmasında son derece önemli bir işleve sahip olmuştur. Dolayısıyla Osmanlı Devleti, Niğde bölgesindeki kurşun madenlerinden önemli ölçüde istifade etmiştir.

2.5. Demir

Bu cevherin üretimi, idari açıdan belirli bir dönem Bereketli Madeni'ne bağlanan Adana sancağı Sarıçam kazasında bulunan Kozan ve Post mukataası dâhilinde yapılmıştır. Buradaki demir cevheri Osmanlı ordusunun ihtiyaç duyduğu önemli bir hammaddeyi oluşturmuştur. Bundan dolayı Post Madeni'nde bulunan demir cevherinin ordu açısından önemini belirtmek amacıyla “*temur maddesi Devlet-i ‘Aliyye’nin ehem-i umûruna olan ‘avdet-i celb ve mühimmât-ı cihâdiyesinin*” ifadesiyle zikredilmiştir. Post Madeni'ndeki demir cevheri için samakovdan senede 1.500 kantar (84 t. 673,5 kg) demir vermek şartıyla Fersendioğlu İbrahim Ağa'ya işletmesi verilmiştir. Madenin üretim miktarı ve madeni işleten kişi muhtelif tarihlerde değişiklik arz etmiştir. Üretim açısından senede 2.343 vukiyye (3 t. 4 kg) demir üretimi yapıldığı gibi 2.060 vukiyyelik (2 t. 641 kg) cevherin işletilemediği gibi durumlar da yaşanmıştır. Bu durumun sebebi ise işletme yönünde yaşanan sıkıntılar olmuştur. Burada üretimi yapılan demir cevheri Tersâne-i Âmire ve Tophâne-i Mamure'ye nakledilmiştir. Ancak işletmenin istenildiği gibi yapılamamasından dolayı üretimde istenilen verim alınamamıştır (BOA. C.DRB. 28/1382).⁸⁶

2.6. Güherçile

Niğde'de bulunan madenlere bağlı olan halk, bu bağlılık kapsamında muafiyet sistemine dâhil edildikleri için ödemekle yükümlü oldukları vergilerin yerine güherçile vermekle de mükellef tutulmuşlardır. Bu mükellefiyetin yerine getirildiği takdirde ise bunlar İstanbul

⁸³ H. 1 N 1227 tarihli belge.

⁸⁴ H. 24 Ra 1227 (M. 7 Nisan 1812) tarihli belge.

⁸⁶ H. 24 Ra 1235 (M. 10 Ocak 1820) tarihli belge.

Baruthânesi Ocaklığından sayılacaklardı. Bu sistem dâhilinde Osmanlı Devleti'nin güherçile tedarik ettiği maden şehirlerinin başında Niğde gelmiştir (Gölen, 2006, s. 149). Örneğin Niğde sancağındaki kazaların, üç yüz yetmiş altışarın üçte biri oranındaki hane-i avarız ve nüzul vergilerine karşılık olarak 11.798 vukiyye (15 t. 128,5 kg) güherçile-i halis vermek üzere İstanbul Baruthânesi Ocaklığından sayılacağı izah edilmiştir (BOA. C.DRB. 65/3244).⁸⁷ Niğde'deki madenlerde üretimi yapılan güherçile Bor Baruthanesi'nde de işlenmiştir. Burada 1630 yılından 1675 yılına kadar mamul hale getirilen güherçile cevherinin toplam üretim miktarı 724.992 kilogramı bulmuştur (Gölçek, 2016, s. 75). Özellikle barut yapımında kullanılan bu maden, harp sanayisinde büyük önem arz ettiği için üretimde sürekliliğin sağlanması amacıyla ahali nezdinde teşvikler yapılmıştır.

3.Madenlerin Nakli

Madenler, develerle karayolundan ve Adana ile Mersin'de bulunan iskelelerden gemilerle Dersaadet'e nakledilmiştir. Bu nakiller esnasında bölgede bulunan aşiretler hayvanlarıyla beraber ücretleri mukabilinde görevlendirilmiştir. Mağaralardan çıkarılarak üretilen ve nakledilen cevherin miktarını, bu miktarlara göre ücret belirleyen ve bunları bir deftere kaydeden mağara mübaşiri adında da bir görevli bulundurulmuştur (Balcı, 2001, s. 300). Bu aşiretlerden Boynu İncelü ve Şerefli aşiretleri ön plana çıkmıştır. Bunun yanı sıra Pir-i Bahrili, Sofulu ve sair Türkmen aşiretleri de zikredilmiştir (Balcı, 2001, s. 358). Özellikle ön plana çıkan Boynu İncelü aşireti, madenlerdeki cevherleri develeriyle beraber İznikmid/İzmit İskelesi'ne nakletmiştir (BOA. HH.d. 801).⁹¹ Nakil ile görevlendirilen aşiretler ise taşıdıkları cevherin her bir kantarı üzerinden belli bir ücret almıştır. Örneğin 1821 yılı için bu ücret kurşunun her bir kantarı için 35'er kuruş olarak tayin edilmiştir (BOA. C.DRB. 1309/16).⁹² Bu aşiretlerin yanında Çapanoğulları da madenlerin nakledilmesinde görev almıştır. Özellikle idarecilik konumunda buldukları Akdağ Maden-i Hümâyûnu ile Bereketli Maden-i Hümâyûnu'nda ön plana çıkmışlardır. Cevherlerin nakledilmesinde ihtiyaç duyulan deve tedarikini karşılamada Çapanoğulları önemli rol oynamıştır (BOA. C.DRB. 55/2715).⁹³ Madenlerin naklinde kullanılan iskeleler ise genel olarak Tarsus İskelesi (BOA. C.DRB. 58/2879)⁹⁴, Post Madeni'ndeki cevherin nakledilmesi için Tarsus İskelelerinden biri olan Kızanlı İskelesi ile Adana'da bulunan Karataş İskelesi (BOA. C.DRB. 28/1382)⁹⁶ ve İzmit

⁸⁷ H. 7 Za 1195 (M. 25 Ekim 1781) tarihli belge.

⁹¹ H. 11 R 1273 (M. 9 Aralık 1856) tarihli belge.

⁹² H. 5 Ş 1239 (M. 5 Nisan 1824) tarihli belge.

⁹³ H. 29 M 1215 (M. 22 Haziran 1800); Ayrıca bkz. (BOA. C.DRB. 56/2786), H. 29 M 1215 (M. 22 Haziran 1800) tarihli belgeler.

⁹⁴ H. 16 B 1198 (M. 5 Haziran 1784) tarihli belge.

⁹⁶ H. 24 Ra 1235 (M. 10 Ocak 1820) tarihli belge.

İskelesi (BOA. C.DRB. 8/361)⁹⁷ olarak tespit edilebilmiştir. Bulgar Dağı Madeni başta olmak üzere Bereketli ve Gülek madenlerinin kurşun cevherlerinin naklinin yapıldığı önemli bir iskele de Mersin İskelesi olmuştur. Bu iskele özellikle Bulgar Dağı Madeni'nde üretimi yapılan kurşunların nakledilmesinde kullanılmıştır. Buraya gönderilen cevherler iskeledeki yabancı devletlerin gemileri ile nakledilmiştir. Bunlar arasında Osmanlı Aziziye Kumpanyası, İtalyan, İngiliz ve Rus bandıralı vapurlar bulunmuştur (Balcı, 2001, s 379). İzmit İskelesi ise özellikle Bereketli Madeni'ndeki kurşunun nakledilmesinde sıkça kullanılan bir iskele olmuştur. Yakın olması sebebiyle de Tarsus İskelesi'nin müsait olmadığı zaman ve durumlarda Karataş İskelesi buraya alternatif bir iskele olarak değerlendirilmiştir (BOA. C.DRB. 64/3179).⁹⁹ Bölgede yakın konumda bulunan madenlerin aynı cins cevherleri müştereken de nakledilmiştir. Örneğin; Kozan Madeni'ndeki kurşun ve gümüş, Gülek Boğazı Madeni ile Bereketli ve Bulgar Dağı Madeni üretimi olan kurşun, gümüş ve altın, bazen Gülek Boğazı Madeni hasılatıyla ve Bereketli Madeni ile Konya'da bulunan Bozkır Madeni hasılatının beraber gönderildiği durumlar olmuştur. Ancak Bozkır Madeni'nde üretilen cevherin müstakilen nakledilmesi durumunda yukarıda zikredilen iskelelerin haricinde Alaiye İskelesi de kullanılmıştır (Balcı, 2001, s. 368).

4.Madenlerin Kullanım Alanları

Madenlerin, temelde günlük hayat ve askeri maksatlı olmak üzere birçok kullanım alanı olmuştur. Madenler, günlük hayat bakımından gerek devletin sahip olduğu kurumlarda, kamu binalarında, inşaatlarda vb. gerekse ahalinin kullandığı bina, ev, eşya vb. ihtiyaçlar için son derece önemli bir yeri teşkil etmiştir. Niğde bölgesine yakın olsun olmasın yapıların ihtiyaç duyduğu kurşun ve gümüş buradaki madenlerden de sağlanmıştır. Niğde'ye yakın olan Konya ve Kayseri'deki camilerin kurşun ihtiyacı buradan sağlandığı gibi Safranbolu gibi bölgeye uzak yerlerin de ihtiyaç duyduğu cevher yine Niğde'den tedarik edilmeye çalışılmıştır.¹⁰¹ Yapıların ihtiyaç duyduğu gibi insanların ihtiyaç duyduğu malzemelerin yapımında da madenler kullanılmıştır. Örneğin 8 Eylül 1877 tarihli belgede savaş kahramanı olarak "asâkir-i şahâne, efrad-ı redif, müstahfiz ve muavin"e verilmek üzere 1.000.000 adet madalya yaptırılmak istenmiştir. Bunun için de 15-50 milyon kuruşluk gümüşe ihtiyaç duyulmuş ve bu ihtiyacın talep edildiği madenler arasında Niğde'deki madenler de olmuştur. Devletin madene ihtiyaç

⁹⁷ H. 10 N 1216 (M. 14 Ocak 1802) tarihli belge.

⁹⁹ H. 2 B 1200 tarihli belge.

¹⁰¹ 24 Haziran 1796 tarihinde Safranbolu'da Sadrazam İzzed Mehmed Paşa'nın inşa ettireceği cami-yi şerîfin o dönem kurşun ihtiyacı civar mahallerden karşılanması mümkün olmadığından dolayı Bereketli Madeni'nden tedarik edilmiştir. Kurşunun Darphâne-i Âmire fiyatı üzerinden kıyyesi 24'er akçe hesabıyla 25.000 vukiyye (32 t. 57 kg) olarak Darphâne-i Âmire'ye teslim edilmesi emredilmiş ve buradan Safranbolu'da inşa edilen cami-yi şerîfe nakledileceği izah edilmiştir. Bkz. (BOA. C.DRB. 9/428), H. 18 Z 1210; (BOA. C.DRB. 15/733), H. 18 Z 1210; (BOA. TS.MA.e. 1270/53), H. 18 Z 1210 tarihli belgeler.

duyduğu kurumlar arasında Bab-ı Seraskeri, Posta ve Telgraf Nezareti, Hazine-i Hassa Nezareti, devlet fabrikaları ki Bereketli Madeni'ndeki kurşun belli aralıklarla Zeytinburnu Fabrika-yı Hümâyûnu'na gönderilmiştir (Balcı, 2001, s. 403-406). Ayrıca krom, zımpara, lüle taşı, kömür, bakır ve kurşun cevherlerinin yurtdışına satışı da yapılmıştır. Örneğin Bulgar Dağı Madeni kurşununun yurtiçinde yapılan müzayedesini neticelenmeyince bunun Londra'da satılması değerlendirilmiştir (Balcı, 2001, s. 416). Askerî maksatlı kullanımlarda ise Bereketli Madeni'ne bir dönem aralığında bağlı olan Post Madeni'ndeki demir cevheri Tersâne-i Âmire sorumluluğunda olup donanmanın ihtiyaçları doğrultusunda kullanılmıştır. Buradan çıkan cevher Tersâne-i Mamure ve Tophâne-i Âmire'ye nakledilmiştir. Öncelikli ihtiyacın Tophâne-i Mamure'ye nakledildiği demir cevherinden burada; dövme veya dökme top, kazma, kürek, küski, zincir, keçe, çubuk, bileyi, sac, varye, mil, teneke, balta, demir tel, lokma ve maymuncuk gibi savaş aletlerine yardımcı birçok alet yapılmıştır (Aydüz, 2006, s. 235). Bunların yanında demir cevherinden gülle, tüfek ve süngü demirleri ile tüfek namlusu da imal edilmiştir (Zengin, 2020, s. 254-255). Barut yapımının hammaddesi olan güherçile madeni de yine Anadolu'daki madenlerden talep edilmiştir. Niğde'de bulunan ahalinin güherçile üretimi kapsamında İstanbul Baruthânesi Ocaklığı'na bağlı olması zikredildiğinden dolayı üretimi ve nakli yapılan bir hammadde olmuştur. Güherçile için avarız bedeli kapsamında değerlendirilen Niğde, Osmanlı Devleti'nde devamlı faydalanılan en önemli bölge olmuştur (Gölen, 2006, s. 109). Barutun hammaddesi olan güherçile, Tersâne-i Âmire'deki gemilerin harp malzemesinde kullanılmak üzere yine Niğde'den de tedarik edilmiştir (Bostan, 1992, s. 170). Baruthâne-i Âmire'ye nakli yapılan güherçile için Adana civarında bulunan Bozdoğan aşireti görevlendirilmiştir (BOA. C.DRB. 28/1382).¹⁰⁴ Bereketli ve Bulgar Dağı Madeni'nde üretimi yapılan kurşun ve bakır (nuhas) madeni de ordu ve donanmanın ihtiyacı için Tophâne-i Âmire ve Tersâne-i Âmire'ye nakledilmiştir (BOA. MİL.E.d. 12).¹⁰⁵ Osmanlı Devleti madenlerinden temin edilen bakır cevheri önce Dersâdet'e buradan da Tersâne-i Âmire'ye nakledilmiştir. Bakır cevheri burada donanmada bulunan kalyonların kaplanmasında kullanılan levhaların üretiminde kullanılmıştır. Bakır cevherinin gerek belirtilen alanda gerek çeşitli silah ve aletlerin yapımında kullanılmasından dolayı Osmanlı Devleti için "*mühimmat-ı cihâdiyye, umur-ı cihada lâzım*" tabiri ile önemi belirtilmiştir (Tızlak, 1995, s. 651). Bununla beraber Bereketli ve Bozkır madenlerinden sefer, serasker takımları ve fedai serhadler için 4.800 kantar (270 t. 955 kg) üretimi yapılan kurşun Cebehâne-i Âmire'ye nakledilmiştir. Bereketli Madeni'nde üretilen kurşun ayrıca Donanma-yı Hümâyûn'a da gönderilmiştir. Buraya yapılan nakillerde ise

¹⁰⁴ H. 24 Ra 1235 (M. 10 Ocak 1820) tarihli belge.

¹⁰⁵ H. 29 Z 1281 (M. 25 Mayıs 1865) tarihli belge.

Donanma-yı Hümâyûn kalyonları kullanılmıştır (BOA. C.DRB. 116/776).¹⁰⁶ Merkeze nakli yapılan kurşun ve bakırdan fişek üretimi, top, tüfek, tabanca, kılıç ve mühimmat gibi birçok savaş malzemesi üretilmiştir (Zengin, 2020, s. 261).

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin gelir kaynakları arasında ilk sırada gelen madenler, devletin fetih hareketleriyle beraber genişleyerek maliyeye katkı sunmuştur. Öncelikle Balkanlar'daki madenler daha sonra Anadolu'nun fethedilmesiyle beraber Anadolu şehirlerindeki madenler mali getiri konusunda önem arz etmiştir. Bu şehirlerden biri de Niğde olmuştur. Osmanlı Devleti'nde Karaman eyaleti sınırları dâhilinde bir sancak konumunda olan Niğde, madencilik açısından önemli bir konumda idi. Son dönemlerde yapılan arkeolojik araştırmalar neticesinde bölgedeki madenlerin Eski Çağ uygarlıkları tarafından da bilindiği ve işletildiği tespit edilmiştir. Yapılan kazılar neticesinde konuya dair arkeolojik buluntular Anadolu coğrafyası madenciliği için önem arz etmektedir. Özellikle günümüz Çamardı ve Ulukışla bölgeleri madencilik açısından ön plana çıkmıştır. Her ne kadar bölgeye hâkim olan antik devletler tarafından buradaki madenler işletilmişse de Bizans ve Selçuklular tarafından, nispeten Ulukışla bölgesi hariç, bölgedeki madenlerin işletildiğine dair bir bulguya rastlanılmamıştır. Bölgedeki madenlerin devletlerin önemle ihtiyaç duyduğu cevherler olması hasebiyle söz konusu devletler tarafından da işletildiği öngörülmektedir.

Niğde bölgesinde bulunan Bereketli ve Bulgar Dağı madenleri, şimdilik tespit edilebildiği kadarıyla XVIII. yüzyılda daha ciddi olarak faaliyetine önem verilen madenler olmuştur. XVIII. yüzyılın son çeyreği ve XIX. yüzyılın sonlarına doğru madenlerdeki faaliyet yoğunluk kazanmıştır. Madenlerin idari yapısına bağlı olarak zamanla ve belli bir süre dâhilinde mezkûr madenler aynı idari çatı altında yönetilmiştir. Madenlerdeki sorunlar, cevher üretimindeki dalgalanmalar ve üretimde sürekliliğin sağlanması gibi hususlar idari yönetime etki eden faktörler olmuştur. Bölge dışında keşfedilen ve işletilmesinin uygun bir hale getirilmesi için civardaki bazı madenler de belli bir süre aralığında Niğde'de bulunan bu iki madene bağlanmıştır. Dolayısıyla Niğde'deki madencilik faaliyetleri bölge dışına taşarak çevre vilayet ve sancakları da etkilemiştir. Osmanlı Devleti madenciliği açısından Bereketli ve Bulgar Dağı madenleri çerçevesinde önem arz eden Niğde sancağı, devletin şiddetle ihtiyaç duyduğu hammadde cevher ihtiyacının karşılandığı önemli şehirlerden biri olmuştur. Niğde sancağı, özellikle devletin kurşun, gümüş ve altın ihtiyaçlarının sağlanması bakımından ön plana çıkan bir şehir olmuştur. Bu faaliyetler kapsamında bölgedeki ahaliye de bir gelir kapısı oluşmuştur.

---

¹⁰⁶ H. 4 S 1199 (M. 17 Aralık 1784) tarihli belge.

Madenlere yakın bölgelerdeki kaza veya karyelerin ahalileri madenlere dâhil edilerek mükellefiyet ve muafiyet sistemine alınmışlardır. Bununla beraber bölge coğrafyasında bulunan aşiretler de nakil ile görevli kılınmışlardır. Niğde bölgesinde faaliyet gösteren madenler sadece devlet kurumlarına veya ordu ihtiyacına yönelik olmayıp sivil ve dini yapıların ihtiyaçlarını da karşılamıştır. Önemine binaen bölgedeki Bereketli ve Bulgar Dağı madenleri Maden-i Hümayûn olarak değerlendirilmiş ve işletilmiştir.

Kaynaklar

Arşiv Vesikaları

BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi)

Ali Emiri Tasnifi

I. Abdulhamid (AE.SABH I) 229-15215.

III. Mustafa (AE.SMST.III) 3482/7984.

III. Selim (AE.SSLM III) 238/13880.

Cevdet Askeriye (C.AS) 321/13292; 368/15240.

Cevdet Dâhiliye (C.DH) 92/4567; 127/6303.

Cevdet Darphâne (C.DRB) 5/233; 5/242; 8/361; 9/428; 15/728; 15/729; 15/733; 16/774; 16/795; 17/802; 28/1382; 36/1787; 42/2065; 44/2155; 55/2715; 56/2786; 58/2879; 62/3058; 63/3108; 64/3160; 64/3179; 64/3198; 65/3217; 65/3244; 116/776.

Cevdet Maliye (C.ML) 240/10008.

Cevdet Nafia (C.NF) 52/2573.

Hatt-ı Hümayun (HAT) 00452/22380; 01253/48422.

Hazine-i Hassa Defterleri (HH.d) 801; 11644; 11647; 116646.

İrade Dâhiliye (İ.DH) 00109/005496.

İrade Meclis-i Vala (İ.MVL) 00436/01929; 00317/013431.

Meclis-i Vâlâ (MVL) 257/21; 257/43; 568/89; 695/1.

Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV) 129/16.

Milli Emlak Defterleri (MİL.E.d.) 12.

Sadaret Mektubi Kalemî Umum Vilayet Belgeleri (A.MKT.UM) 389/56.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TS.MA.e) 4/82; 1216/20; 1216/56; 1219/4; 1222/11; 1270/53; 1309/16.

Telif Eserler ve Makaleler

Avşaroğlu, N., Arıoğlu, E., & Yılmaz, A.O. (2005), *Madencilik Tarihimiz*. Basılmamış Rapor.

Aydüz, S. (2006). *Tophâne-i Âmire ve Top Döküm Teknolojisi*. TTK Yayınları.

- Balcı, E. (2001). *19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Maden İşletmeleri (Bulgardağı Maden İşletmesi Örneğı) 1825-1908* [Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi].
- Bostan, İ. (1992). *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*. TTK Yayınları.
- Çatal, G. (2009). *Antik Anadolu Madenciliğı* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi].
- Devellioğlu, F. (2010). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Aydın Kitabevi.
- Drahor, M. G. (1992). Göltepe Erken Bronz Çağ Höyüğü Arkeojeofizik Araştırması-1992. *VIII. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 39-71.
- Gölçek, A. G. (2016). *19. YY Osmanlı Devleti'nde Vergi Uygulamaları: Niğde Sancağı Temettüat Defterleri Üzerine Bir Değerlendirme* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi].
- Gölen, Z. (2006). *Osmanlı Devleti'nde Baruthâne-i Âmire (XVIII. Yüzyıl)*. TTK Yayınları.
- Gürdal, E. (2015). *Karaman Eyaleti'nde Güherçile Üretimi; 968 Numaralı Güherçile Tahrir Defterinin Değerlendirilmesi ve Latin Harflerine Çevrilmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi].
- İnalcık, H. & Quataert, D. (Ed.). (2004). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 2*. Eren Yayınları.
- İnalcık, H. (2009). *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*. (Çev. Ruşen Sezer), YKY.
- İzbrak, R. (1945). Türkiye'de Madencilik. *AÜDTCF Dergisi*, 3 (2), 213-226.
- Kaptan, E. (1988). Türkiye Madencilik Tarihine Ait Çamardı-Celaller Köyü Yöresindeki Buluntular. *IV. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 1-17.
- _____ (1992). Eski Anadolu Madenciliğine Ait Yeni Keşfedilen Eski Maden Sahası. *VIII. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 431-441.
- Kaya, M. (2006). XX. Yüzyıl Başlarında Niğde Sancağı'nın Nüfusuna Dair. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 19, 193-210.
- Köse, M. Z. (2019). Kozanoğulları. *Türkiye diyanet vakfı İslam ansiklopedisi* (Ek-2, s. 79-80). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kutluyer, M. (2020). *Eski Çağ'da Niğde (Başlangıcından Roma Dönemi Sonuna Kadar)* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi].

- Ortaylı, İ. (1973). Devenin Taşıma Maliyeti Eğrisi Üzerine Bir Deneme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 28 (1), 181-190.
- Öcal, Y. (2016). *Akdağ Maden-i Hümayunu İşletmesi Örneğinde Osmanlı'da Maden İşletmeleri (1796-1914)* [Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Osman Paşa Üniversitesi].
- Özbal, H. (1992). Kestel-Göltepe Kalay İşletmeleri. *VIII. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 303-315.
- Pınarcık, P. (2018). Geç Hitit Dönemi'nde Toroslardan Amanoslara Uzanan Bölgedeki Ekonomik Faaliyetler. *Belleten*, LXXXII (294), 383-406.
- Refik, A. (1989). *Osmanlı Devrinde Türkiye Madenleri (967-1200)*. Enderun Kitabevi.
- Sahillioğlu, H. (1993). Darphâne. *Türkiye diyanet vakfı İslam ansiklopedisi* (C. 8, s. 501-505). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Şafakçı, H. (2013). *Bozkır'da Madencilik (1776-1839)* [Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi].
- Tızlak, F. (1995). Osmanlı Devleti'nde Ham Bakır İşleme Merkezleri Olarak Tokat ve Diyarbakır. *Belleten*, 59 (226), 643-659.
- _____ (1996). XIX. Yüzyılın Ortalarından Osmanlı Maden Yatakları. *Belleten*, 60 (229), 703-718.
- _____ (1997). *Osmanlı Döneminde Keban-Ergani Yöresinde Madencilik (1775-1850)*. TTK Yayınları.
- Ünal, M. A. (2011). *Osmanlı Tarih Sözlüğü*. Paradigma Yayınları.
- Yener, K.A. (1988). Niğde-Çamardı'da Kalay Buluntuları. *IV. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 17-29.
- Zengin, E. (2020). *Tophane-i Amire'den İmalat-ı Harbiye'ye Osmanlı Devleti'nde Harp Sanayii (1861-1923)*. Kitabevi Yayınları.